

18. Коломієць О. В. Трансформація політичної ідеології держави в контексті боротьби з міжнародним тероризмом: проблеми і шляхи вирішення: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03 / Коломієць Олег Валерійович; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. — К., 2006. — 20 с.

19. Деменко А. М. Феномен тероризму в умовах глобалізаційної динаміки (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Деменко Андрій Миколайович; Харківський ун-т Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба. — Х., 2008. — 19 с.

Ткач В. Ф. Специфика и проблемы классификации терроризма

В статье исследуются классификации терроризма и предлагается их систематизация. Определена классификация, которая структурирует терроризм с позиции поиска путей противодействия террористической деятельности.

Ключевые слова: терроризм, классификация терроризма, систематизация.

Tkach V. Specific and problems of classification of terrorism

In the article terrorism classifications are investigated and their systematization is offered. Certain classification which makes the terrorism structure from position of searching the ways of countering terrorist activity is given.

Keywords: terrorism, classification of terrorism, systematization.

УДК : 323.28

Гумбатов Турал,

доктор філософії у галузі політології

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»

ТЕРОР І ТЕРОРИЗМ: ПЛОЩИНА ПОНЯТІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Феномен міжнародного тероризму є складним багатограним утворенням, що визначає його сутнісно-змістове наповнення. Для країн пострадянського простору він знаходить свій особливий вираз, і тому, вимагає дослідження власної специфіки для дієвої та ефективної боротьби з терористами. З цією метою, і держава і громадянське суспільство мають об'єднати свої зусилля у боротьбі з цим явищем сучасності у контексті глобалізаційних тенденцій світового порядку.

Ключові слова: тероризм, міжнародний тероризм, пострадянський міжнародний тероризм.

Свою наукову розвідку хочемо розпочати зі слів Х. Д. П. Чапо, який цілком справедливо зазначає, що вирішення суперечливих питань є можливим лише за рахунок діалогу цивілізацій, ведення якого обумовлено принципом мирного вирішення міжнародних суперечок. Останній зобов'язує суверенні держави не звертатися до сили для вирішення своїх протиріч, а вирішувати їх будь-яким мирним інструментом [10, с. 20].

Тут дуже доречним є запитання: чому, не зважаючи на розуміння світовою громадськістю актуальності і нагальності цивілізованих інструментів розв'язання протиріч – феномен міжнародного тероризму є нагальною проблемою сучасності.

Численна низка дослідників звертається до цієї проблематики. До найбільш відомих з них належать Й. Александер, Ю. ван дер Круф, У. Лакер, Р. Клаттербек, Б. Крозьє, а також – М. Бартос, А. Бартон, Л. Береш, Дж. Байер Белл, Р. Беррел, У. Вайнштейн, С. Гершман, Й. Грейг, К. Добсон, Б. Дженкінс, Дж. Дугард, Д. Карлтон, Е. Елленберг, Ф. Кітсон, М. Крейшоу, М. Лівінгстон, Р. Лістон, Д. Лонг та інші дослідники.

Для того, щоб визначити причини виникнення цього явища, спочатку необхідно, власне, визначитися, що ми маємо на увазі під цим суспільно-політичним феноменом. Отже, метою цієї статті є аналіз дефініційного ряду категорій «тероризм» і «терор».

Так, наприклад, І. Гармашов зазначає, що сьогодні існує близько 100 визначень поняття «тероризм», однак жодне з них не підтримане міжнародною спільнотою як загальноновизнане [2]. На думку цього дослідника, терміни «терор» і «тероризм» історично вживаються в декількох аспектах, що відкриває простір для довільного маніпулювання ними. Слово «терор», що у перекладі з латинської мови дослівно означає «страх, жах» [8].

На думку авторів Політологічного словника, терор (від лат. *terror* – страх, жах) – політика залякування, насильства, розправа з політичними супротивниками аж до офіційного знищення [6, с. 709]. Терор як форма збройного насилля використовується у державах з тоталітарним політичним режимом.

Окремі вчені-політологи до терору зараховують і форму збройного насилля, що його застосовують найбільш екстремістські групи (організації), які не мають влади і таким чином, через залякування, дестабілізацію ситуації в країні або її руйнацію існуючого державного ладу змушують владу піти на відповідні поступки, прийняти їхні умови тощо. Основними формами терору з боку недержавних структур є замаху і вбивства державних, партійних і громадських діячів, викрадення літаків і кораблів, захоплення заручників, організація вибухів, підпалів, провокування збройних безпорядків тощо. Інші політологи цю форму називають тероризмом. У цьому значенні тероризм на відміну від терору – це насилля і залякування, яке використовується слабшим суб'єктом конфлікту щодо сильнішого з метою змусити його діяти відповідально до волі терористів або врахувати їхні вимоги [6, с. 709].

М. Головатий зазначає, що політичний терор – це опозиційна діяльність екстремістських організацій або окремих осіб з метою систематичного або одиничного використання насильства (або його загрози) з метою залякування будь-кого (уряду, партії, населення, групи тощо). Основу тероризму становить конфлікт, а терор є «найкоротшим», найжорстокішим шляхом до його розв'язання. Суб'єктами політичного терору є окрема особа, група, організація, держава. Усталеної класифікації політичного терору немає. ... Основні ознаки політичного терору: насильство (в т. ч. масове); системність актів насильства (сталінські табори, розстріли, голодомори тощо); цілеспрямованість. Центральним елементом політичного терору є терористичний акт: захоплення заручників, викрадення, поранення або і вбивство політичних, громадських, державних діячів, захоплення зброї, техніки, приміщень, звільнення засуджених чи тих, хто знаходиться під слідством, погрози, шантаж і т. ін. Політичний терор може здійснюватися стосовно окремої людини, групи людей (національної, расової, етнічної, національної), держави тощо. Засобами боротьби з політичним терором є: оперативно-розшукові, розвідувальні, інформаційні, соціально-економічні, психологічні, фізичні та ін. [5, с. 655-656].

Тепер можемо перейти до аналізу саме дефініції «тероризму».

На думку авторитетного українського вченого С. Рябова, тероризм – це здійснення політичної боротьби засобами залякування, насильства аж до фізичної розправи з політичними противниками; дестабілізація суспільства, державного-політичного ладу шляхом систематичного насильства і остраху, політичних вбивств, провокацій [7, с. 235].

Тероризм – це «загроза використання або використання насильства для досягнення політичної мети за допомогою страху, примусу або залякування» [3].

Як бачимо, терміни «терор» і «тероризм» не є тотожними і потребують свого розведення у використанні.

Терор – це акт насильства, метою якого є навести страх і жах на певну групу людей або на окрему людину. Підкреслимо (як зазначає О. Перенджієв [4]), що терор є повністю кримінально-карним діянням. Він може бути характерним, як для дій організованої групи, або стихійно сформованої організації, так і для терориста-одинака. Акції терору на відміну

від загальнокримінальних злочинів не можуть бути здійснені спонтанно, по необережності або в стані афекту. Вони ретельно і таємно готуються.

Терор може бути системним або організованим і безсистемним, тобто неорганізованим, стихійним («сліпим»). Безсистемним терором зазвичай називають дії якої-небудь стихійної групи, яка використовує тактику безладного насильства чи загрози його застосування щодо окремих людей, які опинилися жертвами в більшості випадків з випадкових обставин.

Якщо в групі, яка здійснює стихійний безсистемний терор, з'являється чітка логічна структура, визначається її керівництвом мета і план діяльності (тобто маємо наявність організаційно-управлінського аспекту), то ми можемо говорити вже про системний, організованому терор.

Терористичні дії можна назвати тероризмом тільки тоді, коли вони застосовуються в політичних цілях. При цьому тероризм вже передбачає застосування саме системного терору, який здійснюється для досягнення певних політичних цілей.

На відміну від терору, поняття тероризм можна розглядати в широкому сенсі слова і у вузькому сенсі.

У широкому сенсі тероризм – це теорія і практика терору, або, іншими словами – це політика терору. Саме поняття «тероризм» вже містить в собі політичну складову і складається з двох частин. Перша, духовно-ідеологічна частина визначає тероризм як систему людиноненавистницьких ідеологічних установок, норм і цінностей, спрямованих на залякування окремих груп, всього суспільства, з метою вирішення політичних завдань. Друга, практична частина визначає тероризм як систему діяльності терористів, терористичних груп і організацій, що виконують вищезазначені ідеологічні установки (підготовку до терористичних актів та їх здійснення) для досягнення певних політичних цілей.

У вузькому сенсі, тероризм – це насильство, яке здійснюється з боку опозиційних політичних угруповань, зняряддям яких є терористичний акт проти влади. Тероризм в такому сенсі є об'єктом протидії, в першу чергу, з боку політичних та державно-владних структур, у другу чергу – з боку силових структур та інших спецслужб.

Тероризм, як засіб політичної боротьби при цьому тісно пов'язаний з поняттям легітимності влади. Легітимність влади та активність терористичної діяльності будь-якої опозиції взаємозалежні – чим нижче легітимність офіційного керівництва, тим сильніше позиції терористичних організацій та їх опір влади. Підвищення рівня легітимності влади дає можливість за допомогою залучення опозиції в політичну діяльність на правовій основі зменшити її терористичну спрямованість. Терор же, як злочинний акт, не залежить від стану легітимності, тому що не пов'язаний з політичною боротьбою.

Отже, як висновок можемо стверджувати, що тероризм – це продовження політичної боротьби насильницькими, жорстокими за формою, засобами, які наводять страх і жах на населення і суспільство і спрямовані в кінцевому підсумку проти політичних організацій, політичних лідерів і / або державно-владних структур.

Сутність тероризму визначається ідеологією і діяльністю політичних сил і угруповань, застосуванням ними крайніх форм насилля та страхітливих засобів максимального залякування населення і натовпу для виклику паніки, страху і жаху для реалізації політичних цілей.

Ми вже визначали ознаки тероризму. Однією з головних з них, є багатоплановість. Тероризм породжує небезпеку, що виникає в результаті вчинення загальнонебезпечних дій або погрози такими. Він також має публічний характер виконання. Для нього властивим є умисне створення атмосфери страху, пригніченості, напруженості.

При здійсненні теракту, насильство застосовується відносно одних осіб або майна, а психологічний вплив шляхом створення атмосфери страху спрямовується на інших осіб. Також важливими особливостями тероризму є проникнення в громадські і державні

політичні, економічні та силові структури; створення розгалуженої мережі центрів та баз з підготовки бойовиків, а також мережі фірм, компаній, банків, фондів, які використовуються в якості прикриття терористів для фінансування та всебічного забезпечення їх операцій. Йому властиві концентрація фінансових ресурсів у руках терористів у зв'язку зі зрощенням тероризму з наркобізнесом і торгівлею зброєю; використання права на політичний притулок, проживання, діяльність і базування, що надається низкою держав; ще однією рисою тероризму є значно більш масштабне насильство [9]; найсучасніше озброєння; нові види зброї; можливість широкого висвітлення актів тероризму в засобах масової інформації.

Тероризм, як соціальне явище, відрізняє багатоплановість. Він включає в себе наступні елементи: екстремістську терористичну ідеологію, комплекс організаційних структур для здійснення тероризму в тих чи інших формах, практику терористичних дій. Також необхідно сказати, що незважаючи на глобальність позицій і ролі феномена міжнародного тероризму в системі міжнародних відносин сучасності, це явище, як і раніше, вимагає свого детального вивчення та наукового аналізу.

Отже, дати якоесь загальне визначення тероризму вельми складно (якщо взагалі можливо), хоча очевидно, що його невід'ємними рисами дійсно є загроза життю і безпеці людей і політичне мотивування застосування насильницьких дій.

Тероризм, з одного боку, явище універсальне – принаймні, для Європи і Північної Америки, починаючи з другої половини XIX століття, – то загострюється, то зникає на десятиліття, з іншого – виникнення і діяльність терористичних організацій в різних країнах були обумовлені конкретно-історичними причинами і мали досить різні наслідки.

З нашої точки зору, найбільш вичерпне і коротке визначення тероризму було дано американським істориком Д. Хадманом в статті «Тероризм», вперше опублікованої в чотирнадцятому томі «Енциклопедії соціальних наук» в 1934 році [1].

Тероризм, – писав Д. Хадман, – це термін, використовуваний для опису методу або теорії, що обґрунтовує метод, за допомогою якого організована група або партія прагне досягти проголошених нею цілей переважно через систематичне використання насильства. Терористичні акти спрямовуються проти людей, які як особистості, агенти або представники влади, заважають досягненню цілей такої групи.

Істотним і дуже важливим є положення, сформульоване Д. Хадманом, що «тероризм як метод завжди характеризується не тільки тим фактом, що він прагне вивести з рівноваги законний уряд або націю, а й бажанням продемонструвати масам, що законна (традиційна) влада більше не знаходиться в безпеці [1].

Публічність терористичного акту є кардинальним моментом в стратегії тероризму. Якщо терор зазнає невдачі в тому, щоб викликати широкий відгук у колах за межами тих, кому він безпосередньо адресований, це буде означати, що він марний як знаряддя соціального конфлікту.

Логіка терористичної діяльності не може бути цілком зрозуміла без адекватної оцінки показової природи терористичного акту.

Крім того, тероризм – старовинний феномен, і, крім того, діяльність терористів інколи неможливо оцінити логічно. Терористи вкрай потребують публічності та уваги суспільства, тому вони намагаються використовувати засоби масової інформації у своїх цілях. Парадоксально, але водночас вільна преса є найлютішим ворогом терору.

Терористи завжди намагалися маніпулювати громадською думкою, причому це вони робили навіть тоді, коли не існувало засобів масової інформації в сучасному значенні цього слова. Абсолютно всі терористи, захоплюючи заручників, вимагали надання їм права виступити перед представниками засобів масової інформації або права виступити в прямому ефірі перед телеглядачами і радіослухачами. Приблизно після 95% здійснених терактів їх організатори телефонують у редакції й беруть на себе відповідальність за скоєний злочин. Терористи, що захоплюють заручників, дуже часто вимагають доставити їм телевізори, радіоприймачі і навіть свіжі газети, за якими вони можуть стежити за реакцією на свої дії.

Сучасний тероризм немислимий без підтримки засобів масової інформації. Держави, які підтримують тероризм, можуть обмежуватися лише тим, що дозволяють газетам, журналам, теле-і радіокомпаніям висвітлювати діяльність терористів у позитивному ключі. Це формує відповідну громадську думку, що істотно полегшує терористам вербування нових прихильників, збір інформації, грошей тощо. Низка дослідників доводить, що одна з головних цілей терористичних організацій – залучення до себе уваги ЗМІ. Вільно надаючи слово терористам і дозволяючи їм залучати до своїх дій увагу суспільства, засоби масової інформації, фактично, виконують роль пропагандистської машини терору.

Узагальнюючи усе вище зазначене, можемо виокремити наступні риси тероризму: *сучасний тероризм характеризується високою технічною оснащеністю, високим рівнем організації, наявністю значних фінансових засобів. Також йому властиве розмиття кордонів між міжнародним та внутрішнім тероризмом. Сьогодні розширюються зв'язки терористичних організацій з наркобізнесом і незаконною торгівлею зброєю. Помітною також є динаміка зростання терористичних груп у сучасному світі.*

Можна виокремити ще низку характерних ознак сучасного тероризму як політичного феномену. Варто також зазначити, що необхідність підвищення ефективності заходів боротьби з тероризмом, як внутрішньодержавним, так і міжнародним, є сьогодні нагальною теоретичною і практичною проблемою.

Тероризм розвивається в умовах найгостріших суперечностей, коли суб'єктивно для противників не залишається інших засобів, крім фізичної ліквідації один одного. До тероризму вдаються тоді, коли не бачать іншого шляху або в зв'язку з відсутністю інших ресурсів боротьби, або хочуть радикально змінити поведінку людей, залякавши їх актами терору.

Психологічна основа тероризму – радикалізм, екстремізм і фанатизм, іноді – доходять до фанатизму фундаменталізм екстремістського тлумачення. У сучасному світі безперервного ускладнюється характер тероризму, швидко наростає витонченість його методів, інтенсивно посилюється антигуманність терористичних актів, які мають все більш масовий і, внаслідок цього, жорстокий характер. Тероризм стає силою світового масштабу. Боротьба проти цього явища вже розглядається як особлива форма нової, «третьої світової війни».

Можемо резюмувати, що кожна держава має історію і свої «традиції» тероризму, а тому тероризм має досліджуватися і як загальне, і як абсолютно конкретне соціально-політичне явище. Держава і громадськість мають об'єднати свої зусилля у боротьбі з цим радикальним феноменом. І тільки спільними зусиллями ми зможемо йому протистояти (подолати це явище, на нашу думку, неможливо).

Також не варто плутати категорії терор і тероризм. По-перше, основу тероризму становить конфлікт, а терор, як політика залякування, придушення супротивників насильницькими методами, використовується з метою його розв'язання. По-друге, у конкретному своєму вияві терор здійснюється шляхом організації терористичного акту, який полягає у вчиненні різних злочинних діянь. По-третє, тероризм переслідує політичні цілі та мотиви і виступає як специфічна форма політичного насильства. Хоча, звичайно, спільного між цими дефініціями також багато.

У подальшому, на нашу думку, перспективними напрямками досліджень є аналіз соціальних, економічних, політичних, культурних, психологічних методів боротьби із цим суспільно-політичним феноменом.

Література:

1. Будницький О. В. Терроризм в российском освободительном движении: идеология, этика, психология / О. В. Будницький. – М. : Мысль, 2000. – С. 18.

2. Гармашов І. Сутність сучасного тероризму і його основні характеристики / І. Гармашов. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.personal.in.ua/article.php?id=21>. - Заголовок з екрану.
3. Мирский Г. Дракон встаёт на дыбы (О международном терроризме) / Г. Мирский // Мировая экономика и международные отношения. - 2002. - № 3. - С. 37.
4. Перенджиев А.Н. Борются с террором и терроризмом не одно и то же / А. Н. Перенджиев // Власть. - 2006. - № 10. - С. 44-47.
5. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. - 2-е вид., доп. і перероб. - К. Генеза, 2004. - 736 с.
6. Політологічний словник : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. - К. МАУП, 2005. - 792 с.
7. Рябов С. Г. Політологічна теорія держави / С. Г. Рябов. - К. : Тандем, 1996. - 240 с.
8. Токаревський Г. В. Міжнародний тероризм: сучасний стан та перспективи протидії / Г. В. Токаревський // Стратегічна панорама. - 2003. - № 1. - С. 46-53.
9. Характерные признаки современного терроризма. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.kurgan-city.ru/about/defence/files/safety_abc/antiterror/. - Заголовок з екрану.
10. Чапо Х. Д. П. Принцип мирного разрешения международных споров / Х. Д. Чапо // Діалог цивілізацій : протиріччя глобалізації : Матер. Другої Всесвіт. конф. Київ, 23 травня 2003 р. - К. : МАУП, 2003. - С. 20-22.

Гумбатов Т. Террор и терроризм: плоскость понятийного взаимодействия

Феномен международного терроризма является сложным многогранным образованием, что определяется его сущностно-содержательное наполнение. А именно, для стран постсоветского пространства он находит свое особенное выражение, и поэтому, требует исследования собственной специфики для действенной и эффективной борьбы с террористами. С этой целью, и государство и гражданское общество должны объединить свои усилия в борьбе с этим явлением современности в контексте глобализационных тенденций мирового порядка.

Ключевые слова: терроризм, международный терроризм, постсоветский международный терроризм.

Humbatov T. Terror and terrorism: the conceptual plane interaction

It's defined: the phenomenon of international terrorism is compound multifaceted formation and this determines it's essential and semantic content. In particular in post-Soviet countries it has its specific manifestation and therefore this specificity needs to be explored for efficient and effective struggle against terrorists. For this purpose government and civil society should join their efforts in the fight against this phenomenon of nowadays within the context of global trends in the world order.

Key words: terrorism, international terrorism, the post-Soviet international terrorism.